

De leraar als drager van de visie op identiteit

Over de rol van Bonaventura als zelforganisatie van professionals

Erik Borgman is een theoloog verbonden aan de universiteit van Tilburg. Hij heeft regelmatig gesproken over onderwijs en over de rol en de plaats van katholieken maatschappelijke organisaties. Die twee dingen komen op een hele goede manier bij elkaar in onze vereniging. Erik zal hier met ons vanmiddag over reflecteren.

Inleiding

In welk soort ontwikkeling zitten we eigenlijk? Het antwoord op die vraag is relevant voor het nadenken over de vraag waar een organisatie als Bonaventura eigenlijk voor is of voor kan zijn.

Katholiek organisaties of in brede zin algemeen christelijke organisaties hebbende neiging hebben om over hun eigen identiteit zelf te praten als een probleem. Als ze dat blijven doen dan organiseren ze hun eigen verlies.

Het uitgangspunt is:

- (1) de katholieke traditie heeft iets fundamenteels te zeggen over onderwijs,
- (2) dat wordt in het huidige maatschappelijke en onderwijskundige klimaat bedreigd,
- (3) dat betekent dus gewoon dat we onze verantwoordelijkheid moeten nemen.

Erik besprak in zijn lezing drie ontwikkelingen:

Ten eerste zei hij iets over de verhouding onderwijs en samenleving. Hoe die verhouding in elkaar zit, maar ook veranderd is.

In het tweede punt zei hij iets over de verandering met betrekking tot de plaats waar over dit soort vragen gediscussieerd wordt. Hier zal hij iets zeggen over wat een organisatie als Bonaventura misschien kan betekenen.

Ten derde besprak Borgman wat de katholieke traditie kan betekenen in deze discussie.

Eerste punt: de ontwikkeling in de samenleving

Wij vergeten vaak dat ons onderwijs gewoon een onderdeel is van de samenleving. De kinderen komen ergens vandaan en dat leven tekent ze op allerlei manieren. Het maakt heel veel uitmaakt waar ze vandaan komen en in welke context ze opereren. Maar meestal negeren we dat in onze onderwijskundige discussies.

De school is de samenleving maar dan onder het opzicht van leren. Er is dus niet eerst een samenleving en daarbinnen heb je de school en die school doet iets heel specifiek. Alles wat er in de samenleving zit, zit ook in de school. Dit betekent dat er al een visie is over wat goed

onderwijs is, wat goed mens zijn is en naar welke zaken we het eerst kijken in het onderwijs. Deze visie komt niet uit de school maar uit de samenleving. Je kunt als school niet beginnen met alsof jij het eerst aan het woord bent. Er bestaan al allerlei opvattingen en vanzelfsprekendheden. We bevinden ons dus niet in een vrije ruimte.

Wat is er maatschappelijk gezien aan de orde?

Er is een sterke neiging tot instrumentalisering over de hele linie: scholen zijn ervoor om kinderen op te leiden tot personen die strak het verdienvermogen van Nederland handhaven. Zo staat dat ook in officiële stukken.

Hier heeft de katholieke traditie een fundamenteel andere positie. Wij beginnen dus met een discussiepunt: wij zijn het niet eens met de fundamentele wijze waarop naar het onderwijs gekeken wordt. Opbrengstgericht leren is problematisch, vanuit de katholieke traditie kijken we anders naar resultaten en naar wat onder leren moet worden verstaan. We zijn geïntegreerde personen. En het onderwijs dient er voor om die geïntegreerde persoon tot bloei te brengen. Daar kan een goede baan bij horen, maar dat betekent ook dat kinderen zich kunnen verzetten op het moment dat er iets met ze gebeurt waar ze tegen zijn.

Als we ons niet realiseren dat wij een meningsverschil hebben met een tendens die heel breed in de samenleving aanwezig is, dan gaan wij vanzelf mee in die tendens. Als je het economische of instrumentele voorop zet dan heb je ook nog wel iets nodig om mensen een beetje een aardig mens te laten zijn, maar wat we verder nog vanuit de katholieke traditie te zeggen hebben, komt dan ergens aan de zijlijn.

Het kan onder de huidige omstandigheden een lastig punt zijn om ons met dit soort zaken bezig te houden want veel leraren en ook onderwijsorganisaties denken dat ze slechts over bepaalde aspecten van het onderwijs gaan, dat de rest van het onderwijs eigenlijk goed geregeld is en dat het onderwijs van de overheid is. Toch bestrijdt Erik Borgman dit idee. Volgens hem is het onderwijs in Nederland op allerlei manieren een probleem. Zo is bijvoorbeeld het inzakken van het emancipatoire effect van onderwijs een heel duidelijke tendens. Dit gebeurt niet zomaar. Het heeft iets te maken met die meritocratische manier van denken.

Borgmans eerste punt is dus: Het onderwijs hoort bij de samenleving, er is een probleem met onderwijs in de samenleving en daar moeten wij een visie op hebben.

Tweede punt: de verandering van de plaats waar over een visie op onderwijs wordt nagedacht

Er is op dit moment een verandering als het gaat over de plaats waar we eigenlijk nadenken over een visie en een visieontwikkeling in het onderwijs.

Vroeger werd hier vrij vanzelfsprekend collectief over werd nagedacht. De visie zat in de zuil en daar hadden we allemaal een verbinding mee. We weten allemaal dat die zuil niet meer bestaat en toch zitten we allemaal nog in de in de resten van die zuil. Ook in ons hoofd. Dus we hebben de neiging om nog steeds in termen te denken die daarvan afgeleid zijn.

De klassieke visie op de vrijheid van onderwijs was gebaseerd op dit idee. De zuil maakte vervolgens uit wat dan goed katholiek onderwijs is. Inmiddels is iets heel anders gebeurd: de staat heeft dat overgenomen. De klassieke opdeling die er was - de overheid zorgt voor de randvoorwaarden en de uiteindelijke kwaliteitsbewaking en daarbinnen zijn de school vrij - bestaat al lang niet meer. Er is een veel grotere staatsbemoeienis met onderwijs gekomen in de afgelopen 20 á 30 jaar.

In feite heeft de overheid ook in het hoofd van mensen deze discussie voor een groot gedeelte overgenomen. Als je mensen vraagt: wie gaat eigenlijk over het onderwijs? Dan denkt men spontaan dat het de overheid is. Men realiseert zich niet dat dit formeel in Nederland niet waar is.

Hier schuilt ook het probleem voor veel katholieke scholen die het wel zijn maar toch eigenlijk niet willen. Ze denken in termen van de verstatelijking: de overheid gaat er eigenlijk over, daar moeten we toch in eerste instantie naar luisteren en daarbinnen hebben we misschien nog een eigen identiteit. Als je zo denkt loop je het risico dat de eigen identiteit hooguit versiering is.

De overheid is voor een belangrijk deel degene die het spel bepaalt. In de huidige discussie snapt bijvoorbeeld niemand dat het eigenlijk raar is dat de overheid over het burgerschaps-onderwijs zou gaan. Je zou kunnen bedenken: 'burgerschap is een visie. Een visie op wat mens en samenleving is, dus moet het van de scholen zijn en helemaal niet van de overheid. Als je dit punt probeert te maken in Nederland dan word je niet eens tegengesproken maar onbegrijpelijk aangekeken. Dit snapt eigenlijk bijna niemand meer in de huidige discussie. Dat laat dus iets zien over die verandering, die verschuiving.

De neiging bestaat om de plaats van de identiteit vooral sterk in de scholen zelf te plaatsen. Het is maar de vraag of dat nu ook nog waar is. Jullie hebben allemaal de ervaringen met scholen die dat niet willen en zich er zelfs tegen verzetten als je er een aantal dingen over zegt. Dat is niet toevallig want scholen zitten in een soort nieuwe structuur die we ons vaak slecht realiseren.

In de huidige samenleving staat de school op de markt. Je moet als school voortdurend laten zien dat jij de beste school bent voor de kinderen. Daarmee is opnieuw de samenleving de

school binnengeslopen, want er zitten allerlei beelden in: wat is goed voor kinderen? Wat moeten ze? Wat moeten ze kunnen? Maar ook: hoe worden ze gelukkig? Ouders kiezen daarop. De scholen worden dus gedwongen om marktpartijen te zijn.

Het idee dat de school nu de identiteit belichaamd klopt ook niet meer omdat die scholen op een heel andere manier zijn moeten gaan opereren. Ze kunnen dus ook niet zo maar aan visieontwikkeling doen op hun eigen manier.

Dat betekent dat de plaats van de visieontwikkeling op dit moment de leraar is. Een organisatie als Bonaventura heeft nu eigenlijk een sleutel in handen om deze discussie te voeren. Het is goed is dat er - naast een organisatie als Verus, waarin de scholen zich organiseren op organisatorisch niveau - mensen zijn die vanuit hun eigen concreet engagement met het onderwijs, nadenken over het onderwijs, daar een mening over hebben en die mening proberen collectief te maken, met elkaar delen. Wij - als leraren - ontwikkelen een levende visie op wat het betekent om goed onderwijs te geven. Wat dat voor ons betekent in ons gedrag, maar ook wat het zou kunnen betekenen voor de organisatie van de scholen.

Uiteindelijk moeten we het nu hebben van de identiteitsvisie van de leraren zelf. Dat klopt met wat we weten uit onderzoek naar andere professionals. Bijvoorbeeld verpleegkundigen. Het is wel eens onderzocht, dat die meer waarde hechten aan wat anderen verpleegkundigen zeggen dan wat de missiestatements van hun ziekenhuizen zeggen. Ze zijn veel meer verbonden met andere verpleegkundigen in welke organisatie maar ook, dan met wat hun eigen ziekenhuis precies aan beleid uitvoert. Nou dat laat iets zien over hoe professionele identiteit tot stand komt.

Een katholieke leraar moet dus een katholieke leraar zijn. Dat wil zeggen iemand die een katholieke termen nadenkt over zijn/haar eigen vak. Niet alleen individueel, dus niet alleen de spirituele binnenkant, maar ook over de buitenkant: wat betekent dat dan voor onderwijs? Hoe kijken wij naar onderwijs? Waar kijken we dan naar? Wat betekent dit dan voor schoolorganisaties?

Dat lijkt misschien overvragen van de leraar op een bepaald niveau. Die moeten nu iets doen wat traditioneel niet zomaar tot hun takenpakket hoorde. Dat is nu eenmaal zo. Kunst is natuurlijk dat we elkaar helpen om er geschikt voor te worden zowel individueel als organisatie. Als je niet eerst deze bewegingen meemaakt dan doe je dat nooit en dan blijf je dus ergens tegen aan hikken. Het is heel goed dat Bonaventura geen organisatie van scholen is maar van mensen. Formeel hoort Bona bij de AOb, maar Bona is geen vakbond. Bona is een organisatie van professionals die na willen denken over hun eigen professionaliteit. Dat moet je sterk maken!

Het gaat over professionele identiteit, de normativiteit die daarbij hoort, de manier waarop je naar het onderwijsveld kijkt - dat zijn de dingen waarop Bonaventura zich zou moeten profileren. En als je dat goed doet dan zul je zien dat anderen zich daar misschien door laten aansteken.

Derde punt: wat kan de katholieke traditie in deze discussie betekenen?

Wat zou de katholieke traditie hier over kunnen zeggen?

Het eerste wat de katholieke traditie te bieden heeft is dat ze een traditie is. Dat betekent simpelweg dat wij niet meteen schrikken van de waan van de dag. We bestaan, als we de katholieke traditie breed nemen en niet alleen de katholieke onderwijstraditie, al tweeduizend jaar. We kunnen wel tegen een stootje. In de huidige is dat een buitengewoon waardevol iets. In plaats van meedoen met zo snel mogelijk een oplossing vinden, kunnen wij aangeven dat, hoewel er een probleem is, er wel een oplossing komt. Dat is namelijk altijd zo geweest. Dit helpt ons uit de voortdurende machine van snelheid te treden die onze samenleving zo kortademig maakt.

Dat is het eerste: we zijn een verzet tegen kortademigheid, tegen een samenleving die zegt: 'en nu moeten opgelost worden, die zegt: 'en over een week wil ik van jou een visiestatement hebben of een beleidsnota voor de komende 20 jaar.'

Twee: We hebben een geleefde visie op onderwijs. Dit is wat mensen wel met hun hart en hun ziel geloven maar dat ze nauwelijks kunnen uitdrukken: het katholieke onderwijs is een geleefde traditie waarin men weet wat men moet doen om het goed te doen, om een school tot meer te laten zijn, nl. een gemeenschap. Dat is (onze) kennis.

We hebben een visie: mensen zijn niet alleen problemen zijn maar ook zelf de bron zijn van veerkracht. We geloven dat de wereld niet alleen maar chaos is, maar ook altijd weer mogelijkheden biedt. Veel leerkrachten weten dit wel op geleefde niveau, maar kunnendaar geen woorden voor vinden. Wij hebben woorden, symbolen, afbeeldingen, verbeeldingen hebben om dat zichtbaar te maken

Ten derde: de visie die wij hebben is een substantiële visie en niet een formele. Dat is van belang want heel veel van de discussies in de Nederlandse samenleving gaat over samenleven, over democratie. over gelijke kansen. Dat zijn allemaal formele begrippen. Een katholieke visie op menszijn en dus op samenleving is substantieel. Dat betekent dat mensen iets *zijn*. Wij geloven dat mensen waardigheid hebben, niet dat ze dat moeten krijgen. We geloven dat de wereld een zinvol verband is, niet dat het dat kan worden omdat wij het maken, maar omdat het dat is. Dat betekent dus ook dat dat we een andere visie hebben op vrijheid dan de marktvisie. We zijn er niet voor om de kinderen de beste kansen te geven - en de beste kansen betekent dan altijd dat ze het sterkste op de arbeidsmarkt komen - maar we zijn ervoor om de kinderen te helpen hun plaats te vinden in een wereld die om hun plaats vraagt waar ze een bijdrage kunnen leveren.

Wij moeten niet in de valkuil trappen dat een katholieke visie een soort aanslag zou zijn op vrijheid. Wij hebben juist een visie die vrijheid bevordert. Wij kijken op een andere manier tegen menselijke waardigheid aan, die op een bepaalde manier veel offensiever kan zijn dan het liberalen idee: van dat als iedereen het wil dan moeten we daar toch de mogelijkheid toe

geven. In zekere zin laat je dan juist mensen in de kou staan. Als je deze fundamenteel andere visie op vrijheid hebt, dan is je doelstelling kinderen op de juiste manier vrij te maken. Onderwijs is ervoor om vrij te worden. Het liberale idee is dat mensen altijd al vrij zijn, maar dat is helemaal niet zo. Waarom leer je rekenen? Omdat als je goed kunt rekenen je dan vrijer bent dan als je niet kunt rekenen want dan sta je daar en weet je niet wat je moet doen. Vrijheid is een doel van ons onderwijs en dat zouden we opnieuw moeten claimen.

Dat betekent dat wij opnieuw een aantal lijnen van de eigen traditie naar voren kunnen brengen. Dat heeft iets te maken met wat onze visie op wat menszijn is, wat de wereld is en wat God is. Mensen zijn er uiteindelijk voor om hun roeping te vinden, niet om op de markt te staan en ten koste van elkaar te leven en degene te zijn die op de top eindigt. Dus in plaats van dat de wereld uit schaarste bestaat en je jezelf maar moet zien te redden, is de wereld een plaats waar je gaven mag ontvangen en iets terug mag geven. Dat is echt een scherp verschil met hoe op dit moment de samenleving kijkt naar zichzelf. Maar ook hoe ze denkt dat ze kinderen zou moeten opvoeden.

In het leraarschap komen twee dingen bij elkaar: je eigen persoonlijkheid en een manier om met leerlingen om te gaan. Daartussen zit het onderwijs als een institutie - scholen, de manier waarop we in Nederland het onderwijs georganiseerd hebben. En over alle drie die dingen ga je zelf, maar dan vanuit je lerarenperspectief.

Het is aan Gert Biesta te danken dat we die trits weer kennen van kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Gewoonlijk wordt er van uitgegaan dat kwalificatie het eerste komt. Socialisatie is nodig want je moet ook samen kunnen werken en persoonsvorming is nodig want anders houd je het niet vol in deze samenleving. Deze volgorde hanteren dat is economisering en instrumentalisering. De katholieke traditie denkt precies omgekeerd: personen die iets kunnen, kunnen het verschil maken in de samenleving. Dat zegt niet alleen iets wat we in het onderwijs moeten doen, maar ook iets over hoe we naar onszelf kijken. Wij zouden leraren moeten zijn die dit uitdragen en op een goede manier aan anderen kunnen uitleggen. Dat is de plaats die Bonaventura heeft.

Dat is onder de huidige omstandigheden helemaal geen verloren zaak. Het legt een terrein opnieuw open dat nu eigenlijk braak ligt. Tussen de instituties van de scholen en tussen de vakbond die altijd een loonstrijd of een belangenstrijd voert is een heel grote ruimte waarvan iedereen eigenlijk wel weet dat het daar overgaat maar wat op dit moment (bijna) onbezet is. Het betekent niet dat je er vervolgens moet zijn voor alle mensen die daarover willen nadenken. Maar er is ruimte om daarover na te denken en de katholieke traditie kan ons daarbij kan helpen.

Eén van de redenen waarom scholen en schoolbestuurders niet meer nadenken en willen discussiëren over de identiteit van de school is omdat ze denken: "ja als ik dat serieus neem dan kan ik niet meer {...}" en dan komt een marktprobleem: "Dan kan ik niet meer op deze

manier leerlingen werven.” Op het moment dat ze terug beginnen te krabbelen dan heb je een punt die misschien de moeite van het van het maken wel waard is. Het gevoel dat we steeds geen voet aan de grond krijgen, zou gerelativeerd kunnen worden als je dit ziet: *misschien snappen bestuurders net iets te goed dat het ook echt iets betekent als je dit serieus zou nemen*. Nou laten we het dan maar serieus nemen.

Bestuurders zitten in een spagaat. Het punt is dat het onderwijs aan de ene kant ruimte geeft om bepaalde dingen te doen en tegelijkertijd dat met dezelfde hand weer terugneemt vanwege maatschappelijke constellatie waarin we zitten. De enige manier om daar verandering in te brengen is daar middenin te gaan staan en te zeggen: “Wat moeten we nou doen om daar verandering in te brengen?” Eerst de verantwoordelijkheid en dan pas hoe je die kunt waarmaken en niet omgekeerd zoals in Nederland op dit moment heel sterk gedacht wordt. Zo van: “Ja, maar hoe gaat ons dit lukken?” Dat is een heel raar idee, dat niet klopt. We moeten soms dingen doen waarvan we bij God niet weten hoe het moet, maar we moeten ze wel doen.

Vragen

Mijn vraag over de tussenpositie die de leraren innemen tussen de schoolorganisatie en de leerlingen. Ik zou heel goed kunnen voorstellen dat niet alleen het probleem van de identiteit van de leraar onderwerp zal zijn de komende jaren, maar met name ook hoe kunnen we de identiteit opwekken bij de leerlingen. Hoe kan je die gevoeligheid of die aandacht voor die traditie bij de leerlingen op wekken?

Ik ben niet voor niks begonnen met iets te zeggen over de situatie waarin we verkeren waarin een aantal van die aspecten ook echt onder druk staan. Leerlingen worden op onze scholen vooral eerst tot producenten van resultaten gemaakt. Het hele systeem zit zo in elkaar. Dat probleem heeft een binnenkant gekregen. Mensen zijn zichzelf zo gaan zien. Wij als leraren zijn dat gaan doen. Leerlingen zijn dat gaan doen. Ouders zijn dat ten opzichte van hun kinderen gaan doen. Dat is wat ik instrumentalisering noem. Wij zijn onszelf gaan zien als instrumenten van iets waar we eigenlijk steeds minder van weten wat dat eigenlijk is. We zijn er dus ook nooit mee klaar. Het is nooit af. Terwijl je misschien ooit kon zeggen van als ik een fatsoenlijk huis heb, voldoende inkomen en een gezin dan is het wel klaar. Zo is het natuurlijk al lang niet meer. Dit probleem moet je echt tackelen. Van dit probleem hebben alle partijen in de samenleving last.

Het verschil tussen de leraar en de leerling is dat de leraar geacht wordt een visie te hebben. De leerling die moet het nog krijgen, wij moeten helpen die te ontwikkelen. De leraar moet zeggen: "ik denk dat jij meer bent dan degene die nu zo bang is dat die straks niet aan de bak komt of dat je iets anders bent dan iemand die maar de hele doet alsof als je niet populair bent je niet mag bestaan." Dat kan een leraar alleen maar als die zelf ook op een andere manier in organisaties zit. En dus niet denkt: "Ik ben er om de doelen van de school te halen", maar ook begrijpt dat de eigen professionaliteit zowel afstand als nabijheid schept. "Ja ik zit in die school omdat ik via die school leraar kan zijn en tegelijkertijd ben ik niet van die school, ik ben leraar ik heb daar een eigen visie op."

De neiging om je dan te verstoppen en om dus de heel snel terug te vallen op de collectieve visie is heel groot. Dat heeft o.a. te maken met dat we niet meer zomaar een taal hebben waarmee we een alternatieve visie kunnen neerleggen. De leraar zal zijn nek moeten uitsteken, ook naar de directie toe.

We hebben een samenleving waarin iedereen in gefunctionaliseerd is, of zichzelf gefunctionaliseerd heeft. Dat heeft ook voordelen. Namelijk dat je alleen maar hoeft te beantwoorden aan de taak die je gegeven wordt. Maar de fundamentele katholieke identiteit is: we hebben een roeping die we niet gekozen hebben maar die we krijgen en waar we nooit precies van weten wat die inhoudt. Dat blijkt pas als je hem op je neemt. Dat betekent dus dat er verantwoordelijkheid voorafgaat aan je mogelijkheden.

Bonaventura moet een organisatie van leraren zijn die zeggen: "Wij weten ook niet precies hoe het moet, maar wij weten één ding zeker, we moeten dat wel gaan weten. Dus gaan we investeren in het gaan weten hiervan."

Erik heeft het gehad over de professionaliteit van de leraar in het kader van zijn roeping. Als je uitgaat van de professionaliteit die je dus hebt en in de schoot geworpen krijgt, zouden we eigenlijk zowel in statuten van Bonaventura als de manier waarop Bonaventura plannen maakt uit moeten gaan van groepsgewijze professionaliteit. We zouden scherpe kunnen articuleren dat de gemeenschappelijke factor van verschillende vakdocenten veel groter is als het gaat om het leraarschap in relatie tot het bevestigen van kinderen in hun rol in de samenleving. Wij hebben in 1992 toen we startten met het project identiteit in vakkenlijnen benadrukt dat identiteit in elk leraarsvak zit en ik zag dat graag willen uitbreiden tot de professionaliteit die daar achter zit. Als je de trits van Biesta in de andere volgorde zou kunnen uitwerken dan geef je de professionaliteit ook een richting. Dat zou ons zowel in de plannen als in het manifesteren wie we zijn ontzettend helpen.

Dit kan ik helemaal onderschrijven. Dit is denk de koers die je moet inslaan. Dus je moet gaan zeggen: "Oké we zijn een zelforganisatie van professionals die elkaar toerusten om betere professionals te zijn en wij verbinden

dat met de katholieke traditie." Zo'n soort structuur moet dat dan krijgen en dan ben je ook af van die hele vraag: welke leraren mogen daar wel en niet bij? In beginsel mogen er zelfs niet-katholieken leraren bij. Maar dit is hoe wij het doen.

De identiteit van de leraren die zit dus niet in zijn eigen zelfdefinitie in de statische zin, zo van ik ben een *katholieke* leraar. Het is een definitie over professionaliteit waarbij je een verbinding maakt met de katholieke traditie waarin redenen te vinden zijn waarom je iets op een bepaalde manier doet. Ik heb wel eens verdedigt dat wij ook zouden moeten nadenken over vormen van katholiek identiteit waar iemand dat in zijn vak wel zou kunnen zijn terwijl die dat buiten zijn vak misschien niet op de zelfde manier wil zijn. Natuurlijk denk ik wel dat katholiek zijn over hele leven gaat, maar in het onderwijs hebben met de onderwijs kant te maken.

Een leraar moet wel die traditie kunnen dragen, alleen maar onderschrijven of er positief tegenover staan is te weinig, ook al heeft hij voor zijn eigen leven andere inspiratiebronnen. Als hij maar genoeg weet waarom jij het doet, waarom het van belang is en dat de katholieke traditie er een verhaal over heeft, is dat geen probleem. Het is onze eigen zwakte door anderen die misschien die zwakte bloot kunnen leggen uit te sluiten van lidmaatschap.

Wij moeten opnieuw de openheid zoeken vanuit een visie op leraarschap en niet omgekeerd. Dus niet zeggen je moet eerst dit zijn en dan gaan we nog eens kijken wat dat voor ons leraarschap betekent. Dan start je aan de verkeerde kant.

Je hebt het de hele tijd over de visie op het leraarschap, maar de keerzijde is natuurlijk de visie op het leerlingschap. Eigenlijk heb je het over de visie op het mens-zijn als iets dat zich moet kunnen ontwikkelen, vorm moet kunnen krijgen en in die zin blijven wij natuurlijk als leraar ook leerlingen.

Je hebt het over de leraar als de plaats van de identiteitsvisie. Je zou dan zeggen dat de vorming van die leraar, de voeding van de spiritualiteit van die leraar heel belangrijk is. Waar ik tegenaan loop is, dat wanneer je dit noemt in een schoolcontext, dit gezien wordt als iets wat nog meer werkdruk oplevert. Heb jij misschien tips of ideeën hoe je zo iets aan de man kunt brengen waarbij voornamelijk het belang daarvan naar voren komt?

ijn stelling is vooral dat wij opnieuw een vorm van leraarschap zouden moeten voorleven die laat zien dat dit van belang is. Maar we moeten ook niet te veel op de zielige kant gaan zitten: "Kom alsjeblieft mee." Dan lijkt het net alsof wij niks te bieden hebben en dus op de knieën moeten gaan om te smeken mee te gaan.

Als je werkelijk gelooft dat dit van belang is, dan is de uitstraling dat je jezelf iets tekort doet als je dat niet doet, als je daar niet over nadent. Het programma moet dan natuurlijk wel zo zijn dat leraren er ook in de persoonlijke zin iets aan hebben. Dat kan helpen.

Jezuïeten hebben zich nooit geschaamd dat er ook iets van je gevraagd wordt. Ja het is elitair maar ja en wat dan nog? Als jij toevallig goed bent in natuurkunde moet je je vooral niet schamen omdat je goed bent in natuurkunde. Dan moet je goed zijn in natuurkunde. Die toon moet dit ook krijgen. Niet: "We maken het wel zo dat iedereen mee kan komen." We moeten het moeilijk en uitdagend maken. En mensen moeten het willen omdat het lastig is. Dat is een hele andere strategie. Ik vind dat we er vaak heel erg wordt gebogen. Dat wij bij wijze van spreken het zo klein mogelijk maken en dan zo ongeveer roepen dat iedereen het kan. We begrijpen niet dat als iedereen het kan, dat mensen dan denken: "Nou dan kan ik het ook wel, dan hoef ik geen cursus te doen."

Aantrekkelijk maken betekent dus voor mij vooral laten zien waarom het aantrekkelijk is. Dat je er een betere leraar van wordt en dat je ze weet aan te spreken op dat roepingsbesef wat wel in heel veel leraren nog zit. Het

komt er vaak niet makkelijk uit, of het is niet makkelijk om over te spreken, maar het is er vaak wel. Niemand wordt leraar om rijk te worden

Eén van de dingen, die zou kunnen helpen, is dat je ook laat zien dat je denkt over de scheiding van de vakken heen en dat kan ook leuk zijn. Waar wij vaak onszelf geen plezier mee doen is dat we dit soort thema's naast de inhoud van het onderwijs zetten. Zo van: "Ja eerst moet er goed gerekend worden en als we tijd over hebben dan kunnen we iets met waarden en normen doen." Maar goed rekenen is een aspect van goed mens zijn, en als we dat niet meer begrijpen dan zitten we met onze waarden en normen in zeker zin altijd op de reservebank. Dit vraagt van degene die dit soort dingen van belang vinden een andere mindset. Er is heel erg de neiging om toch een soort splitsing te maken tussen het vakmatige, goed iets leren en de bezielingskant. Ik denk dat juist dit in onderwijs niet kan. Goed leren timmeren dat is mensvorming. Het gaat om een integrale visie op wat leraarschap is.

Je spreekt over dat marktdenken in het onderwijs. De school staat op de markt, de overheid bepaalt veel in het onderwijs en we zijn als samenleving meer opbrengstgericht gaan denken. Tegelijkertijd in de praktijk, tijdens bezinningsdagen dan is dit verhaal altijd iets waar mensen naar verlangen. En toch kunnen mensen niet ontsnappen aan dat marktdenken. Ik organiseer bijvoorbeeld een bezinningsdag voor directieleden. Die directieleden zitten allemaal met open hart en open monden te luisteren en genieten en bedanken me aan het einde. Maar zodra ze deur naar buiten stappen, kijken ze alles weer te zijn vergeten. Het gaat dan meteen weer gaat over zaken als een nieuwe leraar aannemen omdat een klas al veel uren Spaans heeft gemist en men zich anders aan de inspectie moet verantwoorden. Heb je daar een verklaring voor of een oplossing?

Een verklaring heb ik er wel voor, een antwoord heb ik er niet voor. Die verklaring laat zien hoe dwingend dit is. De verklaring is precies wat je zojuist zegt. Het gaat over binnen en buiten. Dus we lopen naar buiten en daar is de wereld waarin ze een leraar Spaans moeten aannemen of de minister die iets zegt of de inspecteur die iets vraagt of de ouders die klagen of de rechtszaak die dreigt.

Eén van de misverstanden bij spiritualiteit is altijd dat spiritualiteit lijkt te gaan over hoge idealen, maar dat is helemaal niet zo. Spiritualiteit gaat over hele concrete dingen die je op een bepaalde manier tegenkomt. In deze zin is het leven één en al spiritualiteit. De manier waarop we het leven inrichten, ons huis inrichten de school inrichten. Als je een ziekenhuis binnenkomt wordt je onmiddellijk patiënt. Dat weet je meteen. Dat is niet omdat je dat zelf bedenkt. Dat is wat het gebouw met je dat doet, die context met je doet. En die patiënt is ook nog een andere patiënt dan dertig jaar geleden, je ben meer een klant-patiënt, maar tegelijkertijd een patiënt. Dat doet een baan dus ook met je. En vervolgens een cultuur die natuurlijk ook bepaalde vaardigheden hoger inschatten dan anderen. Een inspirerend directeur is mooi, maar een directeur die zijn boeken niet eens sluitend krijgt die gaat natuurlijk op zijn bek. Ja en je weet wat het belangrijkste is...

Er is dus niet zomaar een antwoord voor het probleem dat je noemt.

Wat je zou kunnen proberen is gezamenlijk structuren te bedenken waarin dat andere ook beschermd zou kunnen worden. Vrijheid is alleen maar vrijheid als het georganiseerd is, want anders is het er niet. Dat is ook altijd één van de dingen die we met scholen ook gedaan hebben. We hebben de muren van de scholen lager gemaakt, er komt van alles binnen en het gevolg is dat we nu ook zelf in de school op een marktpositie zitten. De leraar is voor de klas ook al degenen die moet laten zien dat zijn vak van belang is. Dat is soms echt een probleem want soms moet je ook gewoon door het taaie heen. Dus je moet je vrijheid organiseren, en hoe dat dan precies moet dat is één van de dingen waarop je je zou moeten bezinnen. Maar van de directeur komt het niet, precies om de reden die je aangeeft. Omdat de directeur of de bestuurders van de koepel waar je onder valt, eerst op die andere dingen worden aangestuurd.

Je vraag laat precies het probleem zien wat vaak in de discussie over het hoofd gezien wordt. Zo van: “Ja, maar we hebben van die mooie verhalen en mensen willen dat ook”, zo van: “Ja, maar de mensen willen nog wel degelijk zingeving.” Dat willen ze wel, maar ze weten ook dat het andere echt telt en die zingeving dat is mooi als je er tijd voor hebt. Nou als je daar niet iets in weet te veranderen dan zal dat altijd vrijblijvend blijven. Dit kunnen we alleen maar gezamenlijk doen. Dit is waar je gezamenlijk voor moet opkomen. Als je ze dit belangrijk vindt, moet je ruimtes creëren waarin je dit kunt doen. De scholen doen dit niet vanzelf. Er is heel veel aanbod om jezelf professioneel in de smalle zin bij te scholen. Maar voor een brede professionaliteit is eigenlijk geen ruimte. Nou daar moet je je zelforganisatie op inrichten. Hier draait het om. Dit is de bottleneck. Als we dit niet op de een van de manier kunnen veranderen blijven we altijd achteraan de rij staan. Dan is het mooi en wat geweldig dat er iemand af en toe ons een mooi verhaal verteld, maar nou gaan we de echte dingen doen

Het zit dus niet in de wil van die directeur. Die directeur die is niet oneerlijk, die meent allebei de dingen. Dat doet onze organisatie, dat doet de samenleving met ons. We moeten dit begrijpen. En we moeten ook begrijpen dat dit de situatie van onze kinderen is. We moeten ze toerusten daar een soort weerbaarheid tegen te hebben. Dit is het veld wat we moet veroveren. Die ruimte is er niet zomaar, die moeten we maken.

Dus opnieuw de leraar als drager van de identiteit moet ik aan denken, naar aanleiding van dit antwoord

Ik vind het buitengewoon slecht dat kinderen langdurig thuis zitten. Het doet verkeerde dingen met de kinderen. We zitten de kinderen iets aan te doen wat volstrekt onnatuurlijk is, waarbij ze andere mensen gaan zien als een bron van angst, waarbij ze gaan denken dat het veilig is om op 1,51 meter van een ander mens te functioneren en bij 1 meter 43 is het dat niet. Ik vind dat we totaal verkeerde dingen meegeven aan kinderen. Het is te makkelijk om dit allemaal op de economie te schuiven, maar vandaag stond in de kranten iemand die zei dat de lobby van economisch marktpartijen gewoon sterker is waardoor er voor hen eerder versoepelingen tot stand komen dan voor middelbare scholieren. Het gaat voor mij wel degelijk om een gewetensconflict. Welke rol speel je als leraar zowel binnen je organisatie als in het publieke domein en als de vakbond die doet wat een vakbond hoort te doen?

Dit type discussies in deze spanning is precies waar het mij om gaat. Ik heb hier niet zomaar een antwoord op, ik vind het wel goed dat je het naar voren schuift ook omdat we in een eerdere fase van die coronacrisis ook net gedaan hebben alsof alle antwoorden eigenlijk duidelijk zijn, zoals bijvoorbeeld mensen die opgesloten zijn geraakt in een verpleeghuis en totdat ze tegen de muren opgingen. Het is ook maar de vraag of dat het beste antwoord was.

Dit kunnen we alleen maar aan de orde stellen als professionals met het zelf bewustzijn van de professional. Ik zeg altijd als ik voor een zaal in het onderwijs sta: “Jullie weten iets van onderwijs wat niemand anders weet. De minister weet niet wat jullie weten, want die staat niet voor de klas. Je ziet dus ook dingen die van belang zijn en die vaak door beleidsmakers helemaal over het hoofd worden gezien.

Wat we ons tot doel zouden moeten stellen in situatie waar dit soort dilemma's opkomen, is dat we weten hoe we daar mee om zou moeten gaan. Ik zeg niet dat we dan weten wat het antwoord is. Het gaat dus niet om de uitkomst maar het gaat om de discussie. Wij zien iets gebeuren, wij zien daar belangen in die anderen makkelijk op zij schuiven, wij denken dat dat niet op deze manier opzij geschoven kan worden. Dat is voor mij wat je als organisatie zou moeten willen, dit soort discussies opnieuw willen voeren.

Wat wij meestal doen in een situatie die je nu schets, is dan vervolgens zeggen: “Ja, maar die leerlingen die zijn straks ook van meerwaarde voor de economie” Dit snap ik heel goed en toch vind ik dit niet de juiste strategie

want daarmee probeer je op oneigenlijke argumenten iets binnen te halen. Hiermee hou je de argumenten in stand, terwijl de (economische) argumenten niet de enige argumenten zijn.

Dit zijn hele belangrijke discussie die zo niet gevoerd moeten worden, die je alleen maar kunt voeren als je als professional hier ook jezelf toerust om die discussie werkelijk te voeren, ook met de onenigheid die dat met je collega's geeft, want ook dat is natuurlijk zo. De wereld wordt altijd complexer, als je de problemen echt aankaart. Het zou mij veel waard zijn, als het onderwijs ophield om in die schijnorde, die besturen vaak met zich meebrengt, te geloven en de echte wanorde weer onder ogen te zien.

Je zegt economische redenen, want die kinderen zijn belangrijk voor de economie. Het viel me op dat de AOb in het nieuws kwam met als we investeren in het onderwijs dan betaald zich dat driedubbel terug over zoveel jaar. (a) Het is maar de vraag of je dat zo hard kunt maken maar (b) het is de invalshoek die je nu precies niet zou moeten kiezen.

Ik vind het heel goed we op zoek gaan naar passende antwoorden voor iedere specifieke situatie en dat we niet komen met generieke maatregelen waar iedereen zich zou moeten voegen.